

УДК 330.341.4

DOI: 10.31732/2663-2209-2021-61-22-28

СОЦІАЛЬНІ ВИТРАТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН

Мороз Є.О.

аспірант, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна,
e-mail: yen4377273@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4558-8034>

SOCIAL COSTS OF ECONOMIC TRANSFORMATION OF POST- SOCIALIST COUNTRIES

Moroz Yevhen

postgraduate studen, Vadym Hetman Kyiv national economic University, Kyiv, Ukraine,
e-mail: yen4377273@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4558-8034>

Анотація. Українська економіка поки що не характеризується таким рівнем розвитку, що відповідав би умовам країн, які входять до Європейського Союзу. Рівень життя населення в Україні й досі залишається на низькому рівні, а темпи економічного зростання поки що виглядають незначним, порівнянно з показниками, що були для неї характерні ще до кризи 2008-2009 рр. Однією з фундаментальних причин такого становища української економіки, окрім війни на сході України, є неефективна державна політика, в основі якої лежать трансформаційні процеси. Акцентовано увагу на соціальних витратах у процесі економічної трансформації постсоціалістичних країн. Зазначено, що розгляду цього питання мусить приділятися увага науковців, а також владних структур. Досліджено зміст економічної трансформації постсоціалістичних країн, зокрема України. Проведено дослідження із використанням методики порівняння особливостей розвитку постсоціалістичних країн. Розглянуто зміст категорій «соціальні витрати» та «трансформація», а також природу соціальних витрат в умовах трансформаційних процесів, що відбувалися у постсоціалістичних країнах. Результати дослідження показали відставання України від більшості постсоціалістичних країн. Наголошено, що аналіз соціальних витрат в умовах економічної трансформації має істотне значення та вирішальну роль в Україні. Метою статті є аналіз соціальних витрат економічної трансформації постсоціалістичних країн. На основі індикаторів економічного зростання та нерівності розглянуті відмінності між Україною та іншими постсоціалістичними країнами. На відміну від інших країн, Україна знаходиться серед найбільш відсталих постсоціалістичних країн, що характеризується низькими рівнями доходів, а також соціально-економічною напругою. Детально розглянуто природу постсоціалістичної трансформації і соціальних витрат. Зроблено висновки щодо поточного становища соціально-економічної системи України в контексті постсоціалістичної трансформації та рівня соціальних витрат.

Ключові слова: економічна трансформація, соціальні витрати, макроекономічна політика, економічний розвиток, нерівність.

Формули: ; рис.: 2; табл.: 1, бібл.: 6

Annotation. The Ukrainian economy is not yet characterized by a level of development that would meet the conditions of the countries that are members of the European Union. The standard of living of the population in Ukraine still remains low, and the rate of economic growth still looks insignificant, compared to the indicators that were characteristic of it before the crisis of 2008-2009. One of the fundamental reasons for this state of the Ukrainian economy, apart from the war in eastern Ukraine, is inefficient state policy, which is based on transformation processes. Attention is paid to social costs in the process of economic transformation of post-socialist countries. It is noted that consideration of this issue should be paid attention to scientists, as well as government agencies. The content of economic transformation of post-socialist countries, in particular Ukraine, is studied. A study was conducted using the method of comparison peculiarities of the development of post-socialist countries. The content of the categories "social costs" and "transformation", as well as the emergence of social costs that took place in post-socialist countries are considered. Results of the study showed that Ukraine lags behind most post-socialist countries, which is accompanied by high social costs for the population. It is emphasized that the analysis of social costs in the context of economic transformation is essential and crucial in Ukraine. Based on indicators of economic growth and inequality, the differences between Ukraine and other post-socialist countries are considered. The aim of the article is to analyze the social costs of economic transformation of post-socialist countries. Unlike other countries, Ukraine is among the most backward post-socialist countries, characterized by low income levels and socio-economic tensions. The nature of post-

socialist transformation and social costs is considered in detail. Conclusions are made on the current situation of socio-economic system in Ukraine in the context of post-socialist transformation and the level of social spending.

Key words: *economic transformation, social cost, macroeconomic policy, economic development, inequality.*
Formulas:; fig.: 2; tabl.: 1; bibl.: 6

Постановка проблеми. Підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом в середині 2014 року стало першим, проте дуже важливим кроком до інтеграції України до європейського економічного простору. З того часу відбулася низка реформ, спрямованих на те, щоб в майбутньому отримати право на вступ до Європейського Союзу та бути його повноправним членом.

Разом із тим, українська економіка поки що не характеризується таким рівнем розвитку, що відповідав би умовам країн, які входять до Європейського Союзу. Рівень життя населення в Україні й досі залишається на низькому рівні, а темпи економічного зростання поки що виглядають незначним, порівнянно з показниками, що були для неї характерні ще до кризи 2008-2009 рр.

Однією з фундаментальних причин такого становища української економіки, окрім війни на сході України, є неефективна державна політика, в основі якої лежать трансформаційні процеси. Прояв цих процесів розпочався із проголошенням незалежності України та зламом старої системи. Ті соціальні витрати, яких зазнало українське суспільство, виявилися настільки обтяжливими, що і на сьогоднішній день Україна досі не може ототожнювати себе з ринковими економіками. Адже трансформаційний процес відбувався не тільки в Україні, а був характерний всім постсоціалістичним країнам Східної Європи (Польщі, Угорщині, Чехії, країн Балтії) та інших. Більшість із цих країн не тільки змогла реформувати власну економіку, але з часом компенсувати суспільству ті соціальні витрати, які воно понесло у перехідний період трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закономірності трансформаційного процесу в постсоціалістичних країнах, ефективність

проведених реформ та програм розвитку, була досліджена за цей час низкою видатних економістів світу та України зокрема. Проблеми трансформації економічних систем та соціальних втрат, що були перекладені на суспільство, досліджували іноземні вчені, такі як Я. Корнаї, Т. Пікетті, О. Бузгалін, а також вітчизняні економісти - В. Геєць, Ю. Зайцев, М. Галабурда та багато інших.

Формулювання цілей статті. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження: опис, пояснення, визначення та формулювання закономірностей економічної трансформації, пошук методів впливу на трансформаційний процес, за умов існування соціальних витрат. Окрім цього, слід виокремити наступні напрями роботи: аналіз параметрів трансформаційного процесу в Україні, порівняння його результатів з врахуванням особливостей розвитку інших постсоціалістичних систем, оцінка ефективності процесу трансформації в Україні, а також визначення подальшого вектору руху української економіки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Процес економічної трансформації тісно пов'язаний з соціальними витратами, які перекладаються на населення внаслідок змін та перетворень, що відбуваються в економічній системі. Згідно із визначенням, запропонованим у "Економічній енциклопедії", економічна трансформація - процес перетворення однієї економічної системи в іншу, що супроводжується відмиранням одних елементів, ознак та властивостей з одночасною появою інших [1, с. 687].

В основі трансформаційного процесу лежать зміни в макроекономічній та інституціональній структурах суспільства. Зокрема, якщо аналізувати особливості прояву трансформаційного процесу в постсоціалістичних країнах, можна

побачити, як на зміну командо-адміністративній економіці та плануванню приходять інститути децентралізованого ринкового господарства.

Трансформаційний процес так чи інакше пов'язаний з витратами, які несе суспільство в активну фазу змін, незважаючи на те, що його метою є перетворення самої моделі економічної системи. Відомий угорський економіст Янош Корнаї, розглядаючи особливості перетворень в постсоціалістичних країнах, дійшов до висновку, що вони відбуваються поступово, одна за одною. Структурні зрушення, завдяки яким і виникає злам старої системи, стосуються політико-правової, економічної та соціальної сфер [2, с. 389].

Так, зміни в політичній структурі та ідеології визначатимуть перетворення в контексті розподілу прав власності, а також механізму координації. Це в подальшому спричинить локальні трансформації в структурі економіки, зокрема зміну попиту та пропозиції в пропорційному співвідношенні. Вищезазначені зміни чинять істотний вплив на суспільство, яке не тільки є важливим структурним елементом економічної системи, але і його головним орієнтиром. Виходячи із того, що перетворення відбуваються не в одній, а одразу в декількох сферах, можна зробити висновок про існування витрат, які перекладаються на суспільство в цей період — політичних, економічних, а також соціальних.

Поняття соціальних витрат було сформоване ще представниками неокласичної школи. За своїм змістом соціальні витрати — сума приватних витрат, що утворюються в результаті певної угоди та суспільних витрат споживачів, які їх зазнають через дії інших економічних агентів. В економічній аналітиці цей інструмент є важливим, оскільки завдяки йому здійснюється оцінка витрат та вигід проекту або програми, що були впроваджені. В умовах співробітництва України з Європейським Союзом, цей механізм оцінювання є дуже

важливим, враховуючи різний рівень розвитку країн.

Аналіз соціальних витрат сприяє формуванню висновків щодо ефективності виконання функцій, покладених на державний сектор, а також ступеню взаємодії України з іншими постсоціалістичними країнами, що може сприяти подальшій інтеграції в ЄС.

Трансформація економіки постсоціалістичних країн відбувалася, виходячи із двох концепцій, які, попри однакову мету — побудову ринкової економіки, характеризувалася діаметрально протилежними підходами: градуалізму та “шокової терапії”.

Суть концепції градуалізму полягала в тому, що держава поступово, еволюційним шляхом, віддаляється від участі в економічних процесах, лише частково поступаючись ринку. А ось концепція шокової терапії передбачала реалізацію комплексу радикальних реформ у багатьох сферах та галузях економіки, які супроводжувалися лібералізацією цін, скороченням державних витрат, зміною форм власності.

В той же час, обидві концепції були спрямовані на те, щоб мінімізувати соціальні витрати, які були перекладені на суспільство у зв'язку із зростанням рівня інфляції, зменшенням темпів зростання виробництва, коливанням курсу валют, високим рівнем безробіття.

Відомий американський економіст Саймон Кузнец запропонував модель, яка б пояснювала особливості розвитку країн, що знаходяться на початковій стадії до впровадження змін. Ця модель, відома як крива Кузнеца, пояснює, яким чином відбувається розвиток країн, що знаходяться на початку трансформаційного процесу, виходячи з двох елементів: доходу на душу населення, а також існування нерівності у суспільстві. Аналізуючи закономірності в країнах, що стояли на початковому етапі свого економічного розвитку, Кузнец дійшов до висновку, що на початковому етапі розвитку їм були притаманні синхронні тенденції до зростання доходів

та нерівності. Проте з часом подальше зростання рівня доходів призводило до того, що нерівність починала зменшуватися у зв'язку з більш

ефективною системою перерозподілу. Аналогічні тенденції спостерігалися і для більшості постсоціалістичних країн (рис.1).

Рис. 1. Крива С. Кузнеця в трансформаційних економіках

Джерело: [3]

Звісно, що характер протікання трансформаційного процесу обумовив виникнення істотної різниці між економічним розвитком України та іншими постсоціалістичними країнами. На жаль, українська економіка на сьогоднішній день характеризується не тільки незавершеністю процесу економічної трансформації, а й відносно низькими показниками економічного зростання. Український вчений М. Галабурда зазначає, що Україна тривалий час знаходиться на межі каскаду біфуркацій у зв'язку із неефективною державною політикою.

Одним із характерних проявів неефективної державної політики є стан на фінансовому ринку та його вплив на суспільство. Як зазначає М. Галабурда, «структура розподілу внутрішньоборгового тягаря, невідомий зовнішній борг, який було нагромаджено в процесі втрати виробничого потенціалу усувають будь-яку можливість самостійного вирішення соціальних проблем» [4].

Саме тому вищезазначена крива Кузнеця є нерелевантною відносно реалій України та більшості інших пострадянських країн, хоча є репрезентативною, коли мова йде про інші постсоціалістичні системи (балтійські

країни, країни Вишеградської групи та інші).

Для того, щоб розглянути різницю між Україною та іншими постсоціалістичними країнами, скористаємося моделлю, запропонованою Кузнецем. Для цього оберемо два макроекономічні індикатори, що мають пряме відношення до соціальних витрат. Це індекс Джині, який показує нерівномірність розподілу доходів в країні, а також ВВП на душу населення з врахуванням паритету купівельної спроможності.

В якості вибірки оберемо постсоціалістичні країни та об'єднаємо найбільш схожі за своїм соціально-економічним положенням, виходячи з вищезазначених індикаторів. За основу візьмемо принцип групування постсоціалістичних країн, використаний у статті «Динаміка соціального добробуту в постсоціалістичних країнах: розкриття секретів успіху» українськими економістами С. Слухаєм та Т. Борщенко [5].

Отримані дані, систематизовані та виведені у таблиці 1.

Перенесемо табличні дані на графік, використавши макроекономічні індикатори в ролі осей, та побудуємо рисунок.

Таблиця 1

Індекс Джині та ВВП на душу населення постсоціалістичних країн за 2017 р.

Країна	ВВП на душу населення з врахуванням ПКС (дол.)	Індекс Джині (%)
Азербайджан	17955	31,8
Албанія	13330	29
Білорусь	20176	26,7
Болгарія	23207	37,4
Боснія і Герцеговина	13513	33,1
В'єтнам	7482	35,3
Вірменія	10274	32,4
Грузія	11600	36,5
Естонія	33553	32,9
Казахстан	27495	26,5
Киргизстан	3812	26,8
Китай	18120	38,6
Лаос	7956	37,9
Латвія	29488	35,1
Литва	34829	37,7
Македонія	15523	35,6
Молдова	7104	26,3
Монголія	13904	32,3
Польща	31647	32,1
Росія	29032	37,7
Румунія	26176	27,5
Сербія	16090	29,1
Словакія	35099	26,1
Словенія	36826	25,7
Таджикістан	3354	34
Туркменістан	19526	43,2
Угорщина	31561	30,9
Узбекістан	7338	36,7
Україна	9182	25,5
Хорватія	26216	32,2
Чехія	37423	25,9
Чорногорія	18862	31,9

Джерело: систематизовано на основі даних Світового банку [6]

Виходячи з розташування точок на рисунку, можна згрупувати постсоціалістичні країни в декілька окремих груп:

- перша група: Казахстан, Румунія, Словакія, Словенія, Польща, Угорщина, Чехія, Хорватія;

- друга група: Естонія, Латвія, Литва, Росія;

- третя група: Азербайджан, Білорусь, Сербія, Чорногорія;

- четверта група: Болгарія, Китай, Македонія, Туркменістан;

- п'ята група: Албанія, Вірменія, Молдова, Монголія, Україна;

- шоста група: Боснія і Герцеговина, В'єтнам, Грузія, Лаос, Узбекістан

- сьома група: Киргизстан, Таджикистан.

На основі групування країн, можна зробити декілька висновків щодо результатів постсоціалістичної трансформації в контексті соціальних витрат, які були перекладені на населення:

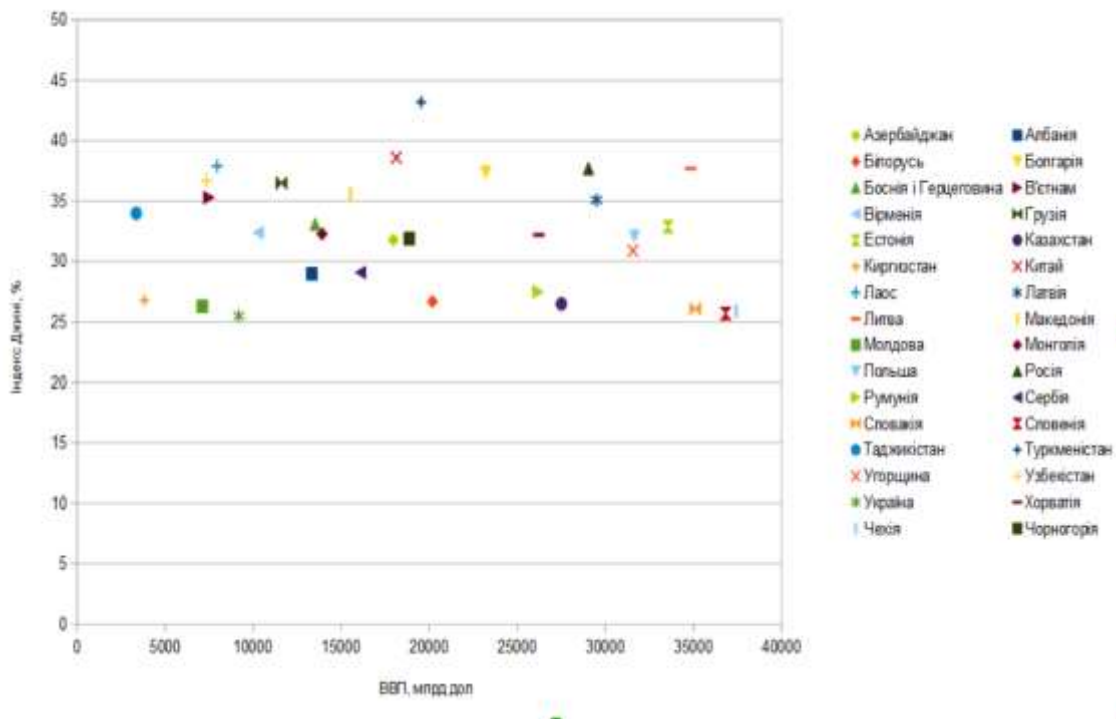

Рис. 2. Індекс Джині та ВВП на душу населення постсоціалістичних країн за 2017 р.

Джерело: сформовано автором на основі табл. 1

Формування двох окремих територіальних кластерів, виходячи з обраної моделі шокової терапії: центральноєвропейського (Румунія, Словачія, Словенія, Польща, Угорщина, Чехія, Хорватія) та балтійського (Естонія, Латвія і Литва), що відрізняються між собою ступенем нерівномірності у розподілі доходів. Частина центральноєвропейських країн (Сербія, Чорногорія) або не досягли високого рівня економічного зростання, або ж (Болгарія, Македонія, Боснія і Герцеговина) характеризуються значною нерівністю у розподілі доходів, порівнянно з лідерами.

Невисоке розташування Китаю пов'язано, передусім, з чисельністю населення країни. Одна з основних програм стратегії розвитку Китаю пов'язана з вирішенням проблеми бідності, тому логічно, що і нерівномірність у розподілі доходів є відносно високою, ніж у інших країнах.

Пострадянські країни розвиваються зовсім по-різному, незважаючи на те, що мають спільні корені. Енергетична

залежність Росії та Туркменістану призвела не тільки до порівняно високого положення серед інших постсоціалістичних країн, але й характеризує їх як країни з нерівномірним розподілом доходів. Водночас, обрані стратегії економічного зростання Білорусью та Азербайджаном, попри свої відмінності, більш соціально орієнтовані.

Україна на сьогоднішній день знаходиться серед найбільш відсталих постсоціалістичних країн. При чому, незважаючи на відносно низький показник нерівномірності у розподілі доходів, в суспільстві відчувається соціально-економічна напруга, викликана впливом фінансово-промислових груп на політичну сферу.

Очевидно, що в майбутньому українське суспільство зіштовхнеться з новими викликами, що зумовлять необхідність встановлення державою нових пріоритетів в макроекономічній політиці. Це, в свою чергу, свідчить про перманентний характер трансформаційного процесу. Соціальні

витрати, які будуть перекладені на суспільство через 10-20 років, значною мірою залежатимуть від ефективності реформ, які вже зараз впроваджуються. Поки що ж процес економічної трансформації уповільнюється у зв'язку з відсутністю мотивації до праці, зокрема творчої, а також інноваційної, підприємницької діяльності, розробки та втілення у життя нових програм та проектів. Адже лише за рахунок підйому власної економіки, її розвитку можлива подальша співпраця з європейськими країнами у сферах торгівлі, експорту товарів, послуг, технологій, знань, що і визначатиме подальшу стратегію розвитку України.

Висновки. Трансформація — один із фундаментальних і основоположних процесів в економіці, що тісно пов'язаний і чинить істотний вплив на політико-правову, соціальну, культурну та інші сфери людської діяльності. Природа процесу трансформації має характер структурних зрушень, коли зв'язки, що утворені між елементами в економічній системі, починають руйнуватися, на базі чого утворюються нові.

Соціальні витрати, які перекладаються на суспільство, в постсоціалістичних країнах передусім пов'язані з особливостями розвитку та характером реформ, що мав місце на початковому етапі перетворень. Ці зміни обумовлені політичними рішеннями, економічними результатами та значною мірою вплинули на соціально-економічний розвиток країни, внаслідок чого для більшості із них зміни призвели до зростання соціальних витрат.

На прикладі центральноєвропейських, а також країн Балтії можна побачити, що економічна трансформація має позитивний характер в контексті подальшого розвитку. Україна, знаходячись на сьогоднішній день у ролі наздоганяючої, мусить не тільки врахувати помилки минулого та більш успішний досвід європейських країн, але й бути здатною знаходити ефективні рішення на ті виклики, які виникають на

сьогоднішній день. Адже процес трансформації є постійним, а тому, рано чи пізно Україна ввійде в якісно нову фазу змін, важливими елементами якої є соціалізація особистості, інновації, ефективна роль держави в економіці, в якій вже живуть західні суспільства.

Література:

1. Гаврилишин Б. Д., Мочерний С. В. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Київ: Акад. нар. госп-ва. 2002. 952 с.
2. Корнай Я. Социалистическая система. Политическая экономия коммунизма. *Журнал Вопросы экономики*. 2000. 672 с.
3. Kuznets S. Economic growth and income inequality. *American Economic Review*. 1955. P. 2-28.
4. Галабурда М. К. Постсоціалістична трансформація. *Методологічні уроки для економічної науки: збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу*. 2016. С. 74-76.
5. Slukhai S., Borshchenko T. Social welfare dynamics in post-socialist countries: unveiling the secrets of success. *Institute of public finance*. 2019. №2. 167-194.
6. World Bank, 2020. URL: <https://data.worldbank.org>.

References:

1. Havrylyshin, B. and Mocherniy, S. (2002) *Ekonomichna entsiklopediya* [Economic encyclopedia], Akad. Nar. Hosp-Va, Kyiv, Ukraine, 952 p.
2. Kornai, J. (2000), "The socialist system. Political economy of communism", *Zhurnal Voprosi Ekonomiki*, 672 p.
3. Kuznets, S. (1955), Economic growth and income inequality. *American Economic Review*. 1955. P. 2-28.
4. Galaburda, M. (2016), "Post-socialist transformation", *Metodolohichni uroky dlia ekonomichnoi nauky* [Methodological lessons for economics], zbirnyk materialiv Vseukrainskoho kruhloho stolu [collection of materials of the All-Ukrainian round table], pp. 74-76.
5. Slukhai, S. and Borshchenko, T. (2019), Social welfare dynamics in post-socialist countries: unveiling the secrets of success. *Institute of public finance*, №2, pp. 167-194.
6. World Bank (2020), retrieved from : <https://data.worldbank.org>.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2021 р.